

מנוחה גלבוce

לקסיקון העיתונות העברית

במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה

מוסד ביאליק
כשיתוף בית-הספר למדעי היהדות ע"ש חיים רוזנברג
אוניברסיטת תל-אביב

הלבנון (1863–1886)

מבשר שלום ירושלם משמיע חדשות מארץ הקדושה בכללה
מודיע נעלמות מארץ סוריא וארץ תימן ומדינות הודו כל
דבר אשר ישתוקק איש ישראל לדעתו

ירחון, דו־שבועון, שבועון.

י"ל: 20 כרכים שנתיים.

ירושלים, שנה א: 36x24 ס"מ, 12
גליונות: 1 ר"ח אדר התרכ"ג; 12 ח' טבת
ה'תרכ"ד.

פאריס, שנים ב-ז: פורמט מוקטן; גליון
ראשון כדו־שבועון: ח' טבת ה'תרכ"ה/
1965; משנה ה' (1868): שבועון. שינוי
בכותרת־המשנה: מבשר ומודיע כל דבר
הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא
יהודי.

מיינץ: שנים ח-יט: פורמט מוגדל; גליון
ראשון: 16 באוגוסט 1871; גליון אחרון:
ח' בתשרי תרמ"ג. שינוי בכותרת־המשנה:
להודיע ולבשר ולהורות כל דבר הנדרש
לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי וחבר
לחברת האדם.
לאנדאן: שנה כ: 12 גליונות: 1 כ"ח

האשכנזית-פרושית (כך נקראו 'המתנגדים' בירושלים) בשאלה החשובה, שניסרה או ברומו של העולם היהודי, על עתיד ארץ ישראל ויישובה. העמדה הקיצונית של האשכנזים הפרושים היתה שיהודי ארץ ישראל חייבים 'להקדיש את ימיהם אך לתורה ולתעודה'. אין אפוא תימה שהתנגדו ל'חברת ישוב ארץ-ישראל', ותלמידי החכמים בירושלים המשיכו להתפרנס מן ה'חלוקה'. ב'שלום ירושלים' (גליון 5-6) הופיע ניתוח של המצב המדיני. והעורך מחווה את דעתו, שאין כל סיכוי, שהממשלה התורכית תמכור אדמות ליהודים. הוא שוקד על נושא זה, משום שהיו או אנשים נוצרים (בייחוד אנגלים) שניסו להביא את היהודים לידי שיבה לציון (נזכור: הדברים אמורים כעשרים שנה לפני שהוקמה "חייבת ציון" כתנועה יהודית!). ברי"ל טוען, שלדעתו טועים יהודים, שנסחפים אחרי רעיונות אלה ומשלים את עצמם, שתיתכן התיישבות יהודים בארץ ישראל. הוא מתאר את המצב העגום שירושלים נתונה בו: 'מסביב שוודים ומרצחים [...] והישמעאלי מתעלל ביהודי האומלל. כל רוקן וקיאו לא די לו בהתעברו על היהודי ההולך מנגדו לרוק בפניו. זאת היתה גישה שלילית וקשה, שבאה להרתיע את הנוטים אחר הרעיונות של יישוב הארץ, אין פלא, שדוד גורדון, עורך דמגיד, התרעם על המאמרים הללו (המגיד תרכ"ד: 40).

בגליון 7 מתפרסם מכתב של יהושע ילין ושאלו יהודה. בעזרת הקונסול האנגלי, ג'יימס פיין, ניסו שניהם לרכוש אדמות במוצא, אלא שפיין, אשר פעל למען התושבים היהודים בארץ ישראל בשנים 1846-1862, פשט את הרגל, הודח מתפקידו, ורכישת האדמה בידי יהושע ילין ושאלו יהודה עלתה בתוהו. לכן הם פנו במכתבם האמור אל חברת כ"ח בפאריס, אל משה מונטיפיורי ואל 'חברת ישוב א"י' בפרנקפורט, והפצירו בהם, שישתדלו למענם בעניין הרכישה אצל השולטן התורכי בקושטא. בגליון 8 מפרסמים יהושע ילין ושאלו יהודה את תיאור נחלתם במוצא. באותו גליון נדפס גם מכתב מאת הרב דוד בן שמעון (דב"ש) הרב הראשי לעדת 'המעריבים' (יוצאי מרוקן) בירושלים. במכתבו הרב מודיע, שרבים מבני עדתו מוכנים להתיישב במוצא ולהקים שם יישוב יהודי חקלאי.

הדברים על יישוב חקלאי נראים בעליל כאנטי-תיזה להשקפת האשכנזים הפרושים, שראו את היישוב היהודי בארץ כמיועד לשמר את היהדות האורתודוקסית. באותו מדור, 'שלום ירושלים', מסופר על הקמת 'בתי מחסה' על ידי כולל הו"ד והרב הילדסהיימר (גליונות 7-9) ועל מצוקת הדירות בירושלים בגליון 10. ברי"ל מדגיש, שאנשי ארץ ישראל עלו אליה, כדי להתבודד בעבודת ה' ולהגות בתורתו. גישה זאת, וכן מפעלי הצדקה, הם עיקר נושאי הלבנון. מן הראוי לציין שנוסף לזיכוכו על הגישה כלפי ארץ ישראל, הופיעו בהלבנון גם מאמרים שונים, וכן ידיעות ממקומות שונים בארץ ובחוץ לארץ.

בחודש אב, חמישה חודשים לאחר תחילת הופעתו של הלבנון יצא לאור העיתון חבצלת (ע"ע). עורכו היה ישראל

באייר התרמ"ו/2 ביוני 1886; 10 ר"ח אלול תרמ"ו/1 בספטמבר 1886; חסרים גליון 11 והחלק הראשון של גליון 12. יחיאל ברי"ל, כל עשרים הכרכים השנתיים עורכים: (1860-1886): 1863: מיכל הכהן (1834-1914), יואל משה בר"ם (יואל משה סלומון, 1838-1912). 1871 1881 (נוסף לברי"ל): ד"ר מאיר מרקוס להמן (1831-1900).

הלבנון בירושלים (1863) בראש חדש שבט תרכ"ג (1863) התפרסמה 'מודעה', שבה נאמר:

צדקה תהיה לנו כי נדפיס מכתב עתי פה [ירושלים] ולשלחו על פני קרית חוצות [...] [יבואו בן] חדשות גם ישנות [...] בארץ ה' ובאלה הארצות אשר במסיביה. הארץ סוריא בכללה ומדינת מצרים ואגפה, מארץ תימן ומדינת הודו [...] ונקרא מכתב העתי הזה בשם הלבנון [...] [עוד יבואו בן] חדושי תורה [...] בשם כבוד הלבנון [...] בעוד ט"ו ימים הוא היום החוג המוגבל לראשית השנה לאילנות, אז תחל שנה הראשונה של הלבנון [...] לע"ע [לעת עתה] פעם אחת בחדש.

ההודעה הזאת פורסמה בעיתון הנשר (ע"ע) מיום י"ד בניסן תרכ"ג, גליון 14, עמ' 59-60. החתומים על ה'מודעה' היו יחיאל ברי"ל, מיכל הכהן, יואל משה בר"ם [בן ר' מרדכי, סלומון], והם היו עורכי הלבנון הירושלמי. העורך המרכזי, מי שהרבה בכתיבה ובעריכה, ואישיותו השתקפה בכתב-העת היה יחיאל ברי"ל. הלבנון, כך נאמר מימין הכותרת, 'יוצא (לע"ע) פעם אחת בחודש וכל איש אשר יחפוץ לאספו אל תוך ביתו לדעת משלום ירושלים יוכל להשיגו ע"י כל פאסטאמט'.

להלבנון היה מדור לחידושי תורה, הערות ופירושים בשם 'כבוד הלבנון', שהיה דומה ל'השרון' כשבועון הכרמל (ע"ע). במרוצת השנים נעשו נסיונות אחדים להוציא רבעון בשם זה, כבוד הלבנון, אך הנסיונות לא האריכו ימים. לעומת זאת, המדור 'כבוד הלבנון' החזיק מעמד, בצורות שונות, כמעט בכל שנותיו של כתב-העת. בגליון 4 של העיתון, במדור 'כבוד הלבנון', באה 'תשובת הגאונים' הירושלמיים (חתום עליה הרב מאיר אוארכך) לאליהו גומטאכר, שביקש מרבני ירושלים 'הסכמה' לתכנית 'חברת ישוב ארץ-ישראל'. מובן שהסכמה כזאת לא ניתנה, הרב צבי הירש קאלישר השיב לרב מאיר אוארכך בגליונות 7-8. הרב דוד פרידמן (ממוהילוב) חלק על דעתו של הרב קאלישר בדבר חידוש עבודת הקרבנות. הרב קאלישר השיב לו בגליון 10. עוד השתתפו במדור 'כבוד הלבנון' הרב שמואל סאלנט והוסף שורץ.

אך המדור המרכזי בעיתון היה 'שלום ירושלים'. מדור זה נדפס במרבית הגליונות (1, 5, 6-10). למעשה היה זה מעין מאמר ראשי בהמשכים, שביטא את עמדתם של ראשי העדה

Libanon

VORMALIGE

Hebräische Ausgabe des „Israelit“

שנת השע עשרה נומער 27

כִּירוֹ לִשְׁנָה

מִלֵּיל 12 מֵרֵיב

מִלֵּיל 6, 80 מִלֵּיל

1 פִּיט מִלֵּיל

18, 75 מִלֵּיל

וְהַחֲמִישִׁי לֵיל לֵיל

כִּתְּבֵהֶם מִלֵּיל לֵיל

כִּירוֹ מִדְּרֵזְדֵין

20 פִּיט מִלֵּיל

וְהַחֲמִישִׁי לֵיל לֵיל

כִּתְּבֵהֶם מִלֵּיל לֵיל

הלבנון

מכתב עתו לבני ישראל

הַרְפֵּץ לְהַיִּיט אֶת הַלְּבָנוֹן

כִּי תִכְתְּבוּ לָנוּ אוֹ מִי שֶׁיִּשְׁלַח

לְיָדֵינוּ מִכֵּת בְּשֵׁם הַלְּבָנוֹן

דִּירֵיב אֶת הַלְּבָנוֹן

מִדְּרֵזְדֵין מִלֵּיל

כִּירוֹ מִדְּרֵזְדֵין

J. Brill in Mainz, Deutschland

בִּפְּוִיִּן מִלֵּיל

Ch. Czernowicz, Dzielna No. 8,

in Warschau.

מִלֵּיל לֵיל לֵיל

מִלֵּיל לֵיל לֵיל

מִלֵּיל לֵיל לֵיל

יוצא לאור בכל שבוע

להודיע ולבטח ולהורות כל דבר הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי והבר לחברה האדם

בדרך, אבונה קדוהי (ההג' כ"ט)

הַרְפֵּץ	מִדְּרֵזְדֵין	No. 27	מִדְּרֵזְדֵין	ALATYZ, den 20. Juli	1882
----------	---------------	--------	---------------	----------------------	------

בר"ל מודיע עוד: יבא כהלבנון גם חדשות בהנוגע לשלום אחינו בני אירופא [...] [וכל הנדרש לאיש הישראלי לדעת באשר הוא אומן אש דת ותובכ עמו מרחוק ומקרוב. הגליון הראשון ראה אור ביום ה' טבת תרכ"ה (20x12.5 ס"מ). בר"ל הודיע, שיוציא את 'הלבנון' פעמיים בחודש. כותרת-המשנה של העיתון שונתה: 'הולך ואור מעה"ק ירושלים, להודיע ולבשר ולהורות כל דבר הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי. המדור 'כבוד הלבנון', שב'מודעה' (לפני הופעת העיתון בירושלים) הוצג כמדור לחידושי תורה, הפך להיות מדור מדעי-ספרותי בגלגולו הפריסי של כתב-העת.

בר"ל שמר על זיקתו של הלבנון לירושלים, והמדור הראשון בו היה 'מגדל הלבנון צופה פני ירושלים', מדור של חדשות מעיר הקודש ומארץ הקודש. כן היו כהלבנון חדשות מארצות הקרובות לארץ ישראל, בדומה למתכונת הכתבות בהלבנון הירושלמי. גם אופיו החרדי נשתמר כמקודם.

ב'כבוד הלבנון' של השנה השנייה השתתפו בין השאר יוסף יואל ריבלין, ר"י ספיר (שכתב, בהמשכים, רשמי מסע 'המסע מסינגפור דרך ארץ יאווה לאוסטראליה'), שניאור זק"ש (ישב אז בפריס, והיה ממונה שם על ספריית הברון גינצבורג), ר' עזריאל הילדסהיימר, יותר מכולם הרכה להשתתף מאיר ליכוש מלכ"ים, אם ברברי פרשנות ואם

ב"ק, והעיתון היה שופרם של החסידים והספרדים. בין שני העיתונים, שררה עוינות רבה, וההתנגחות היתה גם עקרונית. בעוד הלבנון לוחם ב'חברת ישוב ארץ ישראל', היה החבצלת בעד החברה; וכך בעוד הלבנון יוצא נגד החיישבות חקלאית מחוץ לירושלים, החבצלת תומך בה. יתר על כן, החבצלת דגל ברעיונות הפרודוקטיביות ותמך בעלייה לארץ ישראל, הציע שינויים במערכת החינוך ברוח ההשכלה והטיף נגד החלוקה. אחר גליון 12 של הלבנון סגרו השלטונות התורכיים את שני העיתונים. הופעת החבצלת חודשה רק אחרי שש שנים וחצי (באלול תר"ל), אך הלבנון חידש את קיומו, בפריס כבר כעבור שנה.

'הלבנון' בפריס (1865-1870)

כחודש לפני שהופעת הלבנון חודשה בפריס פרסם בר"ל פרוספקט בשם קול מבשר - פרח לבנון, ובו הוא מנה את תלאותיו מאז עזב את ירושלים. הוא גינה את המלשינים על הלבנון הירושלמי, וכוונתו לחסידים, שגרמו לדעתו לסגירת העיתון. בהודיעו על חידוש העיתון, הוא מציג את תוכניתו: ראשית כבורים תהי מאדמת הקדש 'שלום ירושלים' להודיע נאמנה באמרי אמת וצדק חדשות וגם ישנות מאה"ק להודיע ממצב אחינו היושבים על אדמת ה' בנוגע לאשר האדם והצלחתו ולתפארת ציון וירושלים.

לפניכם כל אשר אבין כי חפצכם ונדרש לכם לדעתו בעתו. ואקוה כי גם בעוד אשר הלבנון יוצא לאור רק פעמים בחודש, תשמעו בו חדשות אשר לא שמעתם אותם. והיה בתת ה' וירבו מספר לוקחי הלבנון ויהי לאל ידי להוציא את הלבנון בכל שבוע.

משאת נפשו של ברי"ל, לעשות את עיתונו לשבועון, אכן התגשמה בשנה שאחרי כן. עד אז הופיעו בגליונות האחרונים של השנה רשימות רבות על חברת 'כל ישראל חברים', על בית רוטשילד, מכתבים של כרמייה, 'משלי ערב' בהמשכים, מכתבים מבגדד (גליון 19, שלמה בכור חוצון), מחזה אלגורי 'משל ומליצה' (גליון 12, המלבי"ם), מכתבים של משה מונטיפיורי (גליון 20).

בין סופרי השנה הרביעית, שהשתתפו גם בכתבי-עת אחרים: אליהו בן-אמוזג, אליעזר אשכנזי (מטוניס), ח"י גורלנד, ר' חיים ברלין (מוסקבה), אליקום כרמולי, יהל"ל איש מינסק (יהודה ליב לוי), יוסף הלוי, יהושע הלוי לווינון, מאיר ליבוש מלבי"ם, ברוך מיטרני, יעקב הלוי ספיר, יוסף חיים פולק, יעקב רייפמן.

בגליון האחרון של השנה הרביעית (1967: 24) ברי"ל הודיע, שבשנה החמישית (1868) הלבנון יעשה לשבועון, וכך אכן היה. באותה שנה הושמט שם העיתון מן הכותרת באותיות תורכיות. ברי"ל הבטיח להוציא גם תוספת בשם 'טוב הלבנון' לחידושי תורה, אך הבטחה זו לא יצאה אל הפועל.

בשנה השישית (1869) החזיר ברי"ל את 'כבוד הלבנון' מראש הגליון לסופו. בחלק הראשון של העיתון נתפרסם באותה שנה, בהמשכים, סיפורו של הנוסע יוסף ספיר על יהודי תימן. הוויכוח על התיקונים בדת המשיך למלא את דפי הלבנון בלשון בוטה ובקיצוניות. הפולמוס התנהל כנגד מאמרים שהתפרסמו בהמליץ ובייחוד כנגד מאמריו של ליליינבלום 'ארחות התלמוד' (המליץ, 1868: 13, 16, 18, 21, 24-25, 27-29) ו'נוספות לארחות התלמוד' (המליץ, 1869: 8-12). בין משתתפי הוויכוח בהלבנון כדאי לציין את יחיאל מיכל פינס, 'חליפת מכתבים ע"ד הנוספות לארחות התלמוד' (1869: 21-22). המאמר לא היה חריף דיו בעיני האורתודוקסיה הקנאית, שכן המחבר היה בעל השקפה אורתודוקסית מתונה. עליו נוסף מאמר של מרדכי גימפל יפה, גם הוא תחת הכותרת 'חליפת מכתבים ע"ד הנוספות לארחות התלמוד' (1869: 20, 24). המאמר, שהרחיק לכת ביותר בחריפותו היה של יוסף זכריה שטרן, 'עת לבנות בחומת הדת' (1869: 32-36, 39-49). במאמר זה שטרן עולב במל"ל אישית ובגסות. מתון יותר הוא מאמרו של הרב מראסין ר' אלכסנדר משה לפידות (1869: 41-43); מאמר אחר, 'תוכחת מגולה', גרוש השמצות אישיות על מל"ל, נכתב בידי נפתלי הלוי אפשטיין (1869: 46). בין השאר נכתב שם: 'מדבריו ושל מל"ל] משתמע כי חפץ הוא בכל אות נפשו לנשק אהובותיו בראש של חוצות כמו נשק יעקב לרחל; ללכת הוא ואשתו ערומים באין כלימה [...] ועל תשובות באנשי און'.

בסיפורי מסעות ('מסע בארץ נוד', גליונות 8, 11), ואם בדברי שעשוע, ספק שירים ספק חרזונות.

ברי"ל, שהתקשה בהפצת הלבנון, קינא בזילברמן עורך המגיד (ע"ע), בכל הזדמנות יצא כנגדו בדברים בוטים (למשל גליון 9). הוא סבר, שאם הלבנון יהיה לשבועון, ירבו חותמיו, אך בשנה השלישית (תרכ"ו/1866) הוסיף הלבנון לצאת לאור רק פעמיים בחודש. במחצית השנה השלישית הוציא ברי"ל למנוייו את קובץ יין לבנון (ע"ע). בשנה השלישית נוספו ידיעות ממזרח אירופה, הרבו להשתתף הכותבים מהשנה הקודמת, ובקרב המשתתפים החדשים היו רבנים רבים, וכן אליהו אמוזג, אליקום כרמולי ויוסף חיים פולק (שהשתתף בכתבי-עת אחרים רבים) ועוד חכמים.

עם השנה הרביעית (תרכ"ז/1867) השתנה סדר המדורים: 'כבוד הלבנון' הוקדם למדור 'דברי-הימים וחדשות הזמן'. שינוי זה נתן לעיתון כולו אופי של כתבי-עת חרדי לחכמת-ישראל. בהציגו את השינוי ברי"ל אומר:

עוד אז, היה עם לבכי, כי רובי תורה וחכמה ומדע באים לכבוד הלבנון, יהיו מתורתן של ראשונים, ממאמריהם אשר עודם בכתובים [...] חשבתי עוד אז, להוציאם לאור אחת אחת בלבנון, למען שום להם שם ושארית [...].

בסופי החוברות של שנה זו מודפסות הודעות שונות, בעיקר של שמות תורמים וחברים המתנדבים ל'חברת שומרי תורה'.

בשנה הנזכרת מוקדש גם מקום נרחב למלחמותיהם של רבנים קיצוניים נגד ההשכלה (בעיקר נגד המליץ). הלבנון הפך להיות לאורתודוקסי קיצוני. גם המגיד ועורכו היו לצנינים בעיני ברי"ל, והוא תוקף אותו לא אחת, אם בסמוי אם בגלוי. דוגמות קיצוניות לגידופי ברי"ל כלפי זילברמן אפשר למצוא בגליון 8, במאמר 'מדבר שקר תרחק', שבו ברי"ל מאשים את זילברמן, שהוא 'דורש טובת עצמו', כשהוא מנהל את כספי חברת מק"נ ('מקצי נרדמים'); דוגמאות אחרות מצויות בגליון 11.

במקביל לדברי הפולמוס הללו התרבו בשנה האמורה (הרביעית) גם דברי ספרות, ובגליון 18 של אותה שנה (י"ג אלול תרכ"ז/13.9.1867) נדפס אפילו שיר של יהל"ל. באותו גליון מתחיל להופיע מדור חדש, 'על המדינות פה יאמר', מדור שהיה חיקוי למדור 'על המדינות בו יאמר', שהיה בהמגיד. (אחרי שנתיים, ב-1869, ברי"ל קיבל את הצעת פינס, ושינה את שם המדור ל'חללה של רשות'). בהכריוזו על מדור חדש זה, ברי"ל הבליט את חשיבות הידיעות מהעיתונות הצרפתית, שכן פריס היא בעיניו מרכז אירופה:

ואם אודיע לכם איזה ידיעה טעלעגראפית [...] רק ממה שנודע לאחד מכותבי העתים הצרפתים, אותה אודיע — ובכל זאת היה חדשה גם לאלה הקוראים בשאר מכתבי עתים, כי פה פאריש יוצאים מכתבי עת חדשים לבקרים וגם אחר הצהרים, ומהם אעתיק

ויגון מבית ומחוץ. מבית, נאספו עלינו עושי אדם הבוכים בדמעת עשוקים, ויום ולילה חורשים עלינו מזימות ופורשים רשתות ללכדנו וכחוטבי עצים יבואו בקרדומות להכרית מטעי הלבנון נותני ריח ניהוח ועל גבול "הלבנון" קוץ ודודר שתלו, ועליו יצוץ הזרדן ויפרח האולת.

יותר ויותר נעשה הלבנון שופרה של האורתודוקסיה, ומלחמותיו עם העיתונות המשכילית שבמזרח אירופה לא פסקו. קו זה נמשך גם בשנה השש-עשרה תר"מ (1879–1880) והשבע-עשרה (תרמ"א). מבין המשתתפים בשנים ההן נציין את יוסף טריוואש, יעקב ליפשיץ, ר' לבונטין, אלכסנדר הלוי לפידות (מראסון), האל"ה מפלונגיאן (ר' הלל ליפשיץ, לפניו רב בסובלק ואחר כך בלובלין), ר' שמואל מוהליבר, חז"ט — ח"י סלונסקי, שמואל סלט ויוסף ריבלין.

בשנה השמונה-עשרה (מיינץ, ר"ח מנ"א התרמ"א/27 כיו"ל 1881) שב ברי"ל לשמש העורך היחיד של הלבנון, הוא נפרד מד"ר להמן ומהאיזראעליט. בדברי מבוא של אותו גליון מסתתר אולי רמז לתחילה על שינוי כיוון: 'האמונה אחת התכונה'. ברי"ל מודיע שם, שיוציא את 'כבוד הלבנון' כחוברת לכל חודש. המדורים בשכוען שבשלב זה הם מאמר ראשי, דברי הימים, מכתבי סופרים, חדשות שונות מתפוצות ישראל, וכמובן המדור הספרותי 'ירכתי לבנון'. גם בשנה זו באו סיפורים מתורגמים מהאיזראעליט. בגליון 8 נאמר, וראוי לצטט:

אנחנו לא נוכל כי אם לשוב ולאמר ולשוב ולאמר כי מן הראוי לעשות ליסוד המעלה והישוב באה"ק את אחינו יושבי הקולוניות בנגב רוסיא, ואם המה יתאחזו בארץ כאשר נקוה, ירבה הישוב אח"כ מאליו.

דברים אלה הם שינוי מפורש בדרכו של הלבנון. עם זאת, בגליון 10 פורסמו מכתבים המזהירים מהתישבות באה"ק, בעוד ברי"ל עצמו מגן על ההתיישבות בארץ הקודש, והיה נגד ההגירה לאמריקה, שהחלה באותם ימים. סוף שנת 1881 היתה סוף שנת ה'18 של כתב-העת, כלומר, הלבנון יצא בשנה זו חצי שנה בלבד.

שנת התשע-עשרה (1882) היתה השנה המסודרת האחרונה. עדיין נכתב בראש העיתון, יוצא לאור בכל שבוע, וכן "Hebräische Ausgabe des 'Israelit'", וכן הופיעה כותרת-המשנה, שהחלה עם המעבר למיינץ.

גליון 1 יצא ביום 5 בינואר 1882/י"ד טבת ה'תרמ"ב. בשנה היא יצאו 35 גליונות בלבד, והלבנון המיינצי נפסק ביום ח' חשרי ה'תרמ"ג ברי"ל עצמו נעשה חובב ציון. אחרי ביקורו ברוסיה בשנה שלפני כן (1881), בעקבות ביקורו במקומות שהיו בהם פרעות בשנה התשע-עשרה. השתתפו בהלבנון ר' שמואל מוהליבר והרב גימפל יפה. מכאן ואילך פסקו גם המריכות עם המגיד. דוד לבונטין קרא מעל דפי הלבנון לעלות לארץ ישראל, וגם מאמרים ראשיים של ברי"ל קראו ל'שיבה ציון'. כן גברה והלכה במאמרים אלה קריאת התיגר כנגד ההגירה לאמריקה.

י"ל גורדון הגיב על מאמר זה בעוקצנות אירונית במאמרו 'בינה לתועי רוח' (המליץ, 1870 : 31). ליל"ג ענה, מעל דפי הלבנון (שנה שביעית), משה דוד וואלפסזאהן איש ווילנא (יעקב הלוי ליפשיץ) במאמר 'מענה לדניאל באג"ר' (1870 : 4–6). אלה הם רק מקצת מן המאמרים בפולמוס התיקונים בדת. בצד ניבול הפה על מל"ל ויל"ג היו במאמרים אלה גם תשובות ענייניות לצעירי המשכילים.

השנה השביעית היא השנה האחרונה לצאת 'הלבנון' בפריס. בסוף תר"ל (ספטמבר 1870) נאלץ ברי"ל לעזוב את פריס בגלל מלחמת צרפת-פרוסיה ועבר למיינץ.

'הלבנון' במיינץ (1871–1882)

הלבנון התחדש ב-16 באוגוסט 1871 במיינץ (מגנצה). זאת היתה שנתו השמינית התרל"א-התרל"ב/1871–1872. כותרת-המשנה חוזרת על קודמתה בתקופת פריס, בשינויים קלים ובתוספת קטנה:

להודיע ולבשר ולהורות כל דבר הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא יהודי וחבר לחברת האדם. (ההדגשה שלי, זוהי התוספת. — מ"ג).

בשלב זה הלבנון היה שבועון, נספח לאיזראעליט, כלי המבטא של האורתודוקסיה היהודית בגרמניה. הוא נערך לא רק על ידי יחיאל ברי"ל אלא גם על ידי ד"ר מאיר לעהמאן (מאיר להמן) ונוספה לו כותרת-משנה גם בגרמנית: Hebräische Ausgabe des "Israelit", Hebräisch Buchdruckerei des Verantwortlicher Redacteur Z. Brill.

המדור הספרותי-פיליטוני נקרא עתה 'ירכתי לבנון', והובטח שאחת לרבע שנה תהיה תוספת 'כבוד הלבנון' (ההבטחה לא קוימה). השנה התשיעית היתה 1872–1873, והעשירית — 1873–1874. בגליון הראשון של השנה העשירית הודיע ברי"ל, כי 'בחרנו לנו ללכת תמיד רק בדרך אחד דרך אמונה'.

במדור הספרותי 'ירכתי לבנון' פורסמו רומנים, רובם מתורגמים מגרמנית, מאיזראעליט, בעיקר משל ד"ר להמן, כמו בית אגולר. עוד שם מכתבי מסע מאת י"א טריוואש. מן השנה האחת-עשרה (תרל"ה) והלאה נוסף לכותרת מוטו: 'דרך אמונה בחרתי' (תהלים קי"ט). בשנה היא השתתף ב'ירכתי לבנון' גם יחיאל מיכל פינס. בשנים שלאחר מכן: צבי הירץ ליפשיץ ושוב יחיאל מיכל פינס. ב'ירכתי לבנון' של השנה הארבע-עשרה (תרל"ח) נדפס בהמשכים הסיפור סוכן המלך (סיפור יסודות בדברי הימים). נעתק לעברית מן ה'איזראעליט' בידי ברוך זאב וולף קפלן.

בגליון ג' (אב תרל"ט) של השנה החמש-עשרה העורך מתאר, מנקודת ראותו, את מלחמותיו כמשכילים:

[...] ברצות ה' גם לימים הבאים נוסף אמן להגדיל את הלבנון בכמותו, ולהאדירו באיכותו. [...] אנה ה' הושיעה נא. [...] אכן במגינת לבבנו נגיד לך [...] כי תקותנו למפח נפש היתה. ותחת קוינו טוב נחלנו צער

הלבנון' בלונדון (1886–1887)

בריי"ל עלה לארץ עם עשר משפחות, להקים את המושבה עקרון, ואחר חזר לאירופה, ללונדון, כדי לחדש את הוצאת הלבנון, וכדי להמשיך בפעילותו למען 'חיבת ציון'.

הגליון הראשון של הלבנון המחודש יצא ביום כ"ח באייר ה'תרמ"ו (2 ביוני 1886). בין השאר הוא פונה שם –

אל הקוראים ואל הסופרים: בגשתנו היום לפתוח את שערי הלבנון לאור בכל שבוע [...] נעיר ונעורר את האהבה לארצנו הקדושה [...].

למרות הכוונה להוציא את הלבנון כשבועון, הדבר לא עלה בידי בריי"ל. וידוע רק על 12 גליונות. התאריך על גליון 10 הוא ר"ח אלול תרמ"ו (1 בספטמבר 1886), גליון 11 איננו בנמצא, וכן נעלם חלקו הראשון של גליון 12.

ביבליוגרפיה נבחרת

1. יודילוביץ, דוד. קבץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ-ישראל, ב, תל אביב תרצ"ז, עמ' 15–28.
2. ירדני, גליה. העיתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863–1904 הקיבוץ המאוחד, תל-אביב תשכ"ט/1969, עמ' 17–29.
3. הלוי, שושנה. ראשיתה של העיתונות העברית בארץ-ישראל, פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשל"ז, עמ' 239–254.
4. הלוי, שושנה. 'מבוא', מפתח הלבנון, בעריכת חנה אופנהיימר, ירושלים תשל"ד/1974, יד יצחק בן-צבי, עמ' ט טו.
5. ציטרון, ש"ל. 'רשימות לתולדות העתונות העברית', העולם, 1912, גליונות 28, 30–31, 33, 35–38.
6. קרץ, גדעון. 'הלבנון' במלכות נפוליאון השלישי, עם וספר – בטאון ברית עברית עולמית, חוברת ב, חורף תשמ"ב/1982, עמ' 80–84.
7. קרץ, גדעון. 'הלבנון' (1865–1870) – ארץ ישראל בפאריס', כנס פריז, ברית עברית עולמית, אוקטובר 1982, סתו ה'תשמ"ג, ירושלים ה'תשמ"ה/1985, עמ' 112–116, וכן הביבליוגרפיה שם.
8. קרסל, ג'. תולדות העתונות העברית בארץ-ישראל, ירושלים תשכ"ד/1964, הספריה הציונית, עמ' 27–41.

כבוד הלבנון (1863 – ?)

כבוד הלבנון (12.5×20 ס"מ) היה הוספה להלבנון (ע"ע), שיצאה לעתים לא מזומנות, במסגרת נסיונות שלא התמידו להוציאה כרבעון מיוחד. לעומת זאת, ברוב שנותיו של הלבנון שימש שם זה, 'כבוד הלבנון' כשמו של מדור מדעי-ספרותי.